

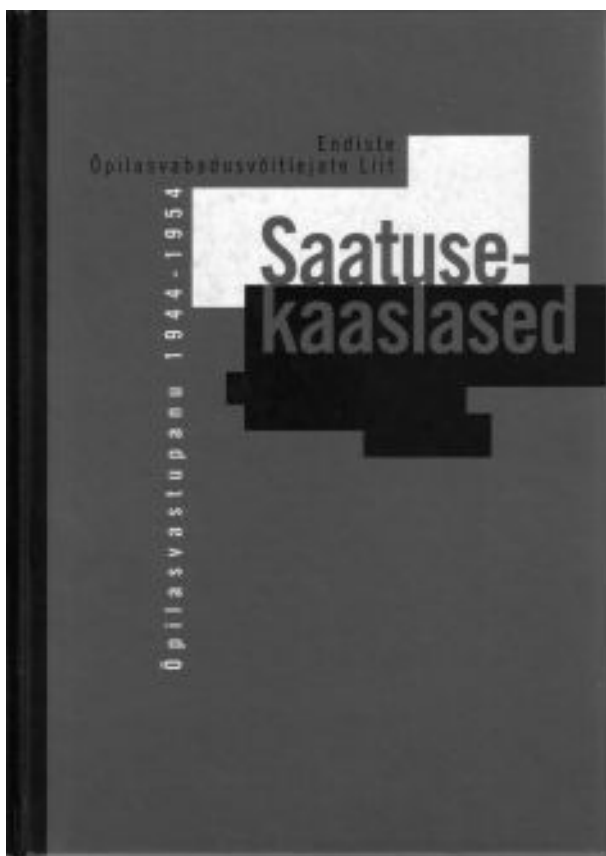
10. veebruaril 1946 võtsid SARK-I Võrumaa osakonna
töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni
Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid
telegraafipostitele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:
1) Veski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9 kl. õpilane
2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10 kl. õpilane
3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9 kl. õpilane
Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga
Lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.
ENSV Siseasjade rahvakommissaar kindralmajor A. Reserv

ERA. F R-I. N5 s 127. 1106-109

TÄNANE LEHT: HANS TAMMEMÄGI,
SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 076 42 487

Monument saatusekaaslastele

Esimesed raamatud eestlaste osalusest
bolševismivastases võitluses teises maailmasõjas said
ilmuda muidugi ainult paguluses. Üks esimesi oli Ilmar
Talve novellikogu 1948.a., soomepoistest „Ainult
inimene”. Kirjanik pühendas selle raamatu sõpradele
võitluses ja maapaos, kes surnud ja kes veel elavad.

Edasi on Eesti vabadusvõitluse teemadel ilmunud
mitmeid teoseid ja kirjutisi nii paguluses, kui ka
taasiseseisvumise järel kodumaal. Tuntumad nendest on
Valev Uibopuu romaan „Keegi ei kuule meid”. Paul
Laamani tütre Evy oma isale pühendatud raamat „Tõde
ei põle tuleski” jne.jne.

Koolinoorte võitlusele ja organisatsioonidele on
pühendatud Elmut Laane algatusel ilmunud väike
kogumik artikleid „Eesti koolinoored vabadusvõitluses”.

Kalju Aarop avaldas „Võrumaa Teatajas” pikema
artiklitesarja „Võru koolinoored vabadusvõitluses”.
Võru koolinoorte vabadusvõitluses osalemisest kirjutab
ka Hans Sissas oma mahuka koguteose „Meenutusi” III
osas. Mart Laar on oma raamatus „Metsavennad”
pühendanud ühe peatüki koolinoortele

Eesti noorte vabadusvõitlust käsitlevat kapitaalset
nimiteost aga käesoleva ajani olemas ei olnud. Nüüd aga
on ta meil olemas, sini-must-valge „Saatusekaaslastel”.
Kirjanduslik mälestusmärk, mida ei saa õõpimeduses
märlipolitseil abil ära varastada või õhku lasta.
Mälestusmärk, mis kestab põlvest-põlve. Teos, mille
tänulikeks lugejateks ja hindajateks on veel sündmustest
osalenuid. Arvestatavamateks lugejateks ja aate edasi-
viijateks aga saavad üha uued ja uued tulevased noored
ja koolinoored.

Selle raamatu koostaja Udo Josia ja toimetaja Ülo Oja-
talu on teinud ära nii suure ja põhjaneva töö kooli-
noorte vabadusvõitluse avalikustamisel, millele vaevalt
leidub võrdväärset tulevikuski. Oleviku ajaloolased, nad
on ju olemas, ei ole oma ebamäärases abituses-infantiil-
suses jõudnud meie lähiajaloo ega ka kaugema mineviku
avaliku selgeksrääkimisenigi. Ei ole koolinoortel eesti-
pärast ajalooõpikut ega rahval oma traagiliste läbi-
elamiste eestipärast ajaloolist selgitavat teost. On ju
absurdne olukord, kus isegi peaminister ei oma ette-
kujutust ajaloosündmustest mis valusalt on räsitud veel
elusoleva põlvkonna saatust. Eesti ajaloolased ei olegi
end veel suutnud lahti rebida sovjetiajaloolaste valede
saastast ega suuda nad ka vastu seista läänest peale-
tungivale juutide-bolševike poolt kahassekirjutatud
kommunismi kuritegusid Euroopa rahvaste kallal
õigustavate ajaloo-käsitlusele.

Udo Josia „Saatusekaaslastel” on võrreldav selliste
tippeostega nagu A. Solženitsõni „Gulagi arhipelaag”,
H. Sissase „Meenutusi” ja teised samaainelised. Fakto-
loogiline süstematiseeritus aga isegi ületab eelmainitud.

Endistel õpilasvabadusvõitlejatel on lihtsalt vedanud
Udo Josia ja Ülo Ojatalu kuulumisega meie ridadesse.
EÖVL loomine on suuresti Udo Josia teene, nagu „Saa-
tusekaaslastel” koostamise põhiline osa. Kogu selle töö
ja tegevuse tulemusena on päästetud õpilasvabadus-
võitluse ajaloo vajumine unustusehõlma. EVÕL olemas-
olu on üle kümne aasta olnud tema liikmetele toeks aate-
kaaslastega suhtlemisel, kokkusaamistel kasvõi kord
aastas. Muidugi ei saa jätta märkimata Ülo Ojatalu osa
„Saatusekaaslastel” üllitamisel ega aktiivset osalemist
Liidu tegevuses.

EVÕL osalusel sai teoks KGB muuseumi loomine Tartu kunagise KGB keldris. See on esimene taoline muuseum Eestis ja selle algatajatest oli Päivu Kull, EVÕL tegevliige.

Tartu koolinoorte vastupanuliikumise organisatsiooni „Sini-Must-Valge” liikmeskond on EÕVL tuumik, ilmselt kõige koostöövõimelisem ja organiseerimisvõimelisem. Ilma Aime Espenbergi osaluseta ei kujutaks ette sündmuseks kujunenud igaaastast Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamist koos üldkoosolekuga Tartus.

EÕVL 1995.a. kokkutulekul otsustati valmistada mälestustahvel endiste Võru Keskkoolis tegutsenud vastupanuliikumisorganisatsioonide meenutuseks ja paigaldada see Jüri tänavas asuva endise Gümnaasiumihoone välis-seinale. See sai teoks piduliku avamisega 1997.a. mai-kuus. Teine mälestustahvel oli otsustatud pühendada vastupanuliikumise käigus hukkunud Võru Keskkooli õpetajate ja õpilaste mälestuseks. Ka see sai teoks 1998.a. 17. mail. Tahvel avati pidulikult Võru Kreutzwaldi nimelise Gümnaasiumi hoones. Mälestustahvlite valmistamise ja avamise organiseerimine toimus endiste Võru Keskkooli vabadusvõitlejate Roland Parve eesvedamisel ja Asta Klaisi ning Flavald Saima kaasabil. Kulutuste põhiline osa, tahvlite valmistamiseks ja avamise läbiviimiseks, laekus endiste Võru Keskkooli õpilavabadusvõitlejatelt.

Mainimata ei saa jätta ka mitmeid EÕVL pöördumisi ja päevakohaseid avaldusi ühe või teise sündmusega seoses, samuti osalemist mitmetel üleriigilistel üritustel jne.jne.

Seda polegi nii vähe Liitu kogunenud umbes 150 aatekaaslase kohta. „Ihult vanad ja rahalt vaesed”, nagu me oleme, laialipillatult üle Eestimaa. Meid võiks EÕV Liidus olla peaaegu 5 korda rohkem, kahjuks ei ole, kuigi Liit on üldteatud ja avatud.

Tundub, et EÕV Liidul on alus ehk vundament olemas jätkuvaks tegevuseks. Ehk kutsub nüüd meie tegevuse tipuks tõusnud kõrgusse ja igavikku pürgiv sini-must-valge monument „Saatusekaaslased” meie hulka uusi hallipäiseid „poisse ja tüdrukuid”, miks mitte ka päriselt noori. Oleme olemas rohkem kui kunagi varem.

Hans Tammemägi

Tavatud mõtted.

Olev Soansi kujundatud ja teostatud Eestimaa kaart pealdisega „Eesti Vabadussõda 1918 – 1920” ehiv paljude eesti kodude seina. On aukohal, igapäev nähtav, meenutav ja südantsoojendav. On kodu uhkus ja ehe.

Nüüd, kui on ilmunud Udo Josia ja Ülo Ojatalu eesti noorte 1944 – 1954. aastate vabadusvõitlust kajastav sini-must-valge „Saatusekaaslased”, tekitab pilku seinalasuva Vabadussõja kaardile heites tahes-tahtmata tavatu mõte:

miks ei võiks selle kaardi kõrval või asemel olla ka Eestimaa kaart pealdisega „Eesti noored vabadusvõitluses 1944 – 1954”.

Udo Josia ja Ülo Ojatalu tehtud suur ja tänuväärne töö õpilavabadusvõitluse ajaloo arhiiviunustusest raamatuks vormistamisel on enamat väärt kui et raamatuna riivilil taas unustuse tolmuga kattuda. Nähtaval kohal peaks selle raamatu sisuks olev saaga tuletama meelde veel elavatele saatusekaaslasi üle Eestimaa, lahkunuid siinmaal ja kaugel võõrsil. Tõusvale noorusele aga olema mingiks tähiseks – olla veelgi tublimad, targemad ja tugevamad oma kodumaa kaitsel kui olid need kunagised poisid ja tüdrukud, et järjepidevus ei katkeks.

Oleks selline kaart Tartu Rahulepingujärgsetes piirides, Setumaa ja Eesti-Ingerimaaga. Kaardil oleksid need koolid, külad, asulad ka linnad kus tegutsesid noorte vabadusvõitlejate vastupanugrupid. Milliseid vaimustavalt toredaid nimetusi kandsid kõik need grupid! Ei tohiks lubada nendesse nimetustesse kätketud

üleva aura olematuks hääbumist. Kohanimede juures oleksid gruppide nimetused, liikmete arv arvjoonisena koguni kõrgumas seal juures.

Õhulastud punasammaste kohal nende tükid kaarena õhus lendlemas. Seal, kus tegutseti koos metsavendadega, ka punkri siluett kuusepuu varjus, hukkunute kohal aga sobiv tähis, nimi, kuupäev. Soome lahe vaba pind võimaldaks ära tuua koolinoortele pühendatud mälestussamba ja mälestustahvlite väikesemõõtmelised fotod, samuti Tartu KGB muuseumi nimesildist, raamatu „Saatusekaaslased” kaanest. Lätimaa pinda saab kasutada hukkunud õpetajate ja noorte õpilavabadusvõitlejate leinaraamis nimede väljatoomiseks. Äärtel saaks välja tuua arvulised andmed õpilavabadusliikumise kohta.

Võib öelda et rumalad, teostamatud, mittevajalikud mõtteheietused. Teadagi asi, raha pole, teostamis- ja kujundamisraskused, kirjastamis- ja realiseerimisraskused. Kellele ja milleks jne.jne.

Mis teha, üks ta nii on. Kui nende mõtete taha saaks Udo Josia, Ülo Ojatalu ja nende tublide kaudu veel keda vaja, ei ütleks et pole võimalik. Need mehed on näidanud korduvalt et saab midagi teha ka siis kui mitte kuidagi ei saa.

H.Tammemägi

Vaeküla poisid

Oma maakodu ärklittoa riivil säilitan reliikviana aukohal Ülo Ojatalu eestvedamisel ilmunud Eesti Õigusvastaselt Represseeritute Liidu infolehe „Memento” õhukesi aastakäike. Nende sisu on suurelt osalt aegumatu väärtusega. „Mementos” avaldatud saatuslood, sündmused ja nimed on väärt, et neid taas lugeda, meelde tuletada ja korrata.

Kahes „Memento” numbris (48 ja 62) on lühidalt juttu inimjahist Vaeküla tehnikumis 1945. aastal. 1993.a.

aprillikuisest ajalehest „Seitse päeva” nr.16 leidsin Peep Kärpi pikema loo Vaeküla tehnikumi noortest. See traagiline lugu mainitud kooli vallutamisest NKVD poolt, mis lõppes kooli sulgemisega, osa õpilaste vangipõlve või surmaga, on väärt taas meeldetuletamist. Mälestuseks ja hoiatuseks möödunud sündmustest on alljärgnevalt äratoodud Peep Kärpi jutustus muutmata kujul.

NKVD inimjaht Vaeküla Tehnikumis

Arreteeriti 35 õpilast, teised põgenesid. Eesti teistkordsel okupeerimisel 1944. aasta sügisel reorganiseeriti EV aegne Vaeküla põllutöökool mehhaniseerimise tehnikumiks. Arvestades uue kooli erisoodustusi (poistele anti ajapikendust punaväkke astumisel), kogunes õppureid üle 140, nende seas ka 6 tütarlast. Koolitööle tuli aga traagiline lõpp juba 1945.a. varakevadel. Vangistati koolidirektor ja kahes suuremas grupis 35 õpilast. Ülejäänud õppurid põgenesid arreteerimise käitusel koolist. Tehnikum lakkas olemast, koolitööga alustati uuesti sama aasta sügisel.

Neid hirmuaegu meenutas tolleaegne Vaeküla õppur, hilisem E. Vilde nimelise kolhoosi esimees ja praegu Rakveres elav pensionär Erich Erilt:

"Juba jaanuaris kutsuti direktor Sard põllutöö rahvakomissariaati Tallinnas. Seal ta enam tagasi ei tulnud. Kooli jõudsid teated tema arreteerimisest. Veebruari alguses tulid ühel ööl kaks erariides meest, äratasid õpilase Karl Einaste ja viisid ta ära. Aprilli algul saabus tehnikumi Viru maakonna täitevkomitee korraldus 12 õpilase saatmiseks sama asutuse käsutusse, et nad abistaksid kevadistel põllutöödel. Korraldus täideti. Varsti saime teada, et lahkunud õpilased ei töötanud kevadtöödel, vaid istusid juba trellide taga.

Kooli õhkkond muutus järjest ärevamaks. Mõni päev hiljem viis NKVD meie tehnikumis läbi veelgi suurema operatsiooni. Juba hommikul vara tulid kooli kaks julgeolekumeest ja läksid kantseleisse. Kooli poliitjuht Ülo Merivoo hakkas varsti pärast seda õpilasi ühe- ja kahekaupa nende juurde saatma. Võõrad mehed, relv käes, käsutasid õpilased seina äärde põlvili. Nii viisi koguti kantseleisse 22 arreteerimisele kuulunud õppurit. Sinna jäid nad mitmeks tunniks.

Olin parajasti pargi peateel minekuks lõunasöögile, kui Rakvere poolt lähenes kaks veoautot sõduritega. Masinad peatusid pargi lõunaserval, autokastides istuvad sõdurid hüppasid maha, automaadid seati laskeasendisse, moodustati kiiruga ahelrivistus ning hakati liikuma ühiselamu suunas. Paistis, et see tahetakse ümber piirata. Siis aga nägin, et ühiselamu mõlema korruse lõunapoolsed aknad paiskusid äkki valla, nendest hüppasid alla õppurid, kukkusid üksteise otsa, tõusid jälle jalule ja põgenesid poolpaljalt maja taha, sealt edasi teiste hoonete vahelt varju otsides raudteejaama lähedal asuvasse

metsa. Haarajad neid tulistama ei hakanud. Ühiselamu tühjenes viimase õppurini, avatud aknaavades lehvisid kardinad nagu hüvastijätuks põgenikele.

Mina jooksin varjule kooli puutõõtuppa, mille aknast avanes hea vaade ühiselamu juures toimuvale. Alles pimedas lahkusid autod, mille kastides relvastatud sõdurite vahel istusid arreteeritud õpilased. Vahepealset aega olid tšekistid käsutanud ühiselamu tubade läbiotsimiseks. Pärast autode lahkumist väljusin oma varjupaigast ja läksin ühiselamusse. Kõik toad olid tühjad, ukсед-aknad avali, põrandad käetud ümberlükatud mööbli, rõivaste ja paberiprahiga, klaasikillud kurisesid jalge all. Pakkisin käruga oma asjad ja lahkusin sellest nii äkki tondilossiks muutunud majast. Põgenesin pooljoostes oma kodutallu. See oli mu viimane koolipäev Vaeküla tehnikumis. Samast päevast lakkas ka õppetöö. Kõik õpilased, neid oli veel üle saja, põgenesid, tagasi ei tulnud enam kedagi ka järgnevatel päevadel. Mitmest koolipoisist sai olude sunnil metsavend. Kool alustas uuesti tööd 1945.a. sügisel uue õpilaskonnaga."

"Millest aga tulenes NKVD eriline huvi Vaeküla kooli vastu?"

"Enamik koolipoistest olid võidelnud Eesti Leegionis ja teistes saksa väeüksustes. Koolis valitses rahvuslik vaim, laulsime isamaalisi laule ja uskusime, et ega punane võim meie maale kauaks ei jää!

NKVD Vaekülas

Venemaalt tulnud eesti soost õpilased imestasid, kui me nõukogude korda kirusime ja Eesti Vabariigi aegset elu kiitsime. On tõenäoline, et NKVD oli kooliperre oma nuhid paika pannud. Üks nendest oli kahtlemata NLKP ajaloo õpetaja Ülo Merivoo, kes sõjaaastail viibis N.Liidus, sai seal poliitilise koolituse ja määrati meie kooli poliitjuhiks. Samuti on usutav, et ka õpilaskonnas olid oma nuhid. Julgeolek oli seega teadlik õpilaste nõukogudevastasest hoiakust, sellepärast alustati nende grupiviisilise arreteerimisega."

Mis sai aga arreteeritud ja Siberisse viidud õppureist?

Üks nendest, praegu Rakvere külje all Kloodis oma isatalu taastav Edgar Sikka, tuletas meelde kevadkülvil organiseerimise sildi all alanud Siberi sunnitööaastaid:

"Olime lõunasöögil, kui poliitjuht Merivoo koos kahe võõra mehega tuli söögisaali Ja teatas, et põllutöö rahvakomissariaadi nõudmisel on koostatud nimekiri 12 õpilase saatmiseks Viru maakonna täitevkomitee käsutusse, et organiseerida kevadkülvil Virumaal. Minu nimi oli ka selles nimekirjas. See oli meile meeldivaks uudiseks, töötas toredat vaheldust igapäevasele koolitööle. Meile öeldi, et homme lõunaks peame ilmuma täitevkomiteesse. Otsustati, et teekonna võtame ette jalgsi. Peale minu kuulusid "kevadkülvil gruppi" Väino Kasearu Arukülast, Feliks Veidenbaum Pajustist, Arno Vahtra Kütist, Jaan Mets Veltsist, Evald Kruusamäe Mäetagusest, vennaksed Hermann, Mihkel ja August Kuked Tormast, Leida Õunapuu Kulinalt, Hugo Nõgu, Olev Moor. Viimaste elukohta ei mäleta.

Järgmisel päeval pärast hommikusööki asusime teele. Ilm oli päikesepaistene, lund enam polnud, mitmes kohas tee ääres tehti juba põllutööd. Meeleolu oli kevadiselt suurepärase, astusime reipalt lõokeste lõõrituse saatel ega pannud tähelegi, kui kiirelt kulges 15 km pikkune jalgsimatk.

Jõudsime ettenähtud ajaks maakonna täitevkomiteesse. Esikusse sisenedes ootas meid sama võõras mees, kellega eile kooli sööklas kohtusime. Ta ütles vabandavalt, et meil tuleb minna siiski teise kohta. Läksimegi, teejuhiks eilsest tuttavad kaks võõrast meest. Mõõda Tallinna ja Laia tänavat suundusime Vabaduse puiesteel asuva kahekordse maja ette. Selle uksele seis

sõdur automaadiga, uks keerati lukku. Nüüd taipasime, et oleme julgeoleku lõksu langenud. Pettumus oli kirjeldamatu. Kuidas me küll oma naiivsuses lasksime NKVD-1 endid ninapidi vedada!

Algas ülekuulamine. Ükshaaval kutsuti uurija juurde. Sealt edasi viidi alla keldrikorrusekongidesse. Meid süüdistati osalemises saksa sõjaväes, mässu organiseerimises koolis, välisraadio kuulamise, Soome põgenemise plaanides jne. Ülekuulamistel peksti ja piinati (Väino Kasearu jutustas mulle selle artikli kirjutamisel, kuidas tema kongikaaslased Jaan Mets ja Evald Kruusamäe said peksta nii, et ülekuulamistelt tulles tilkus veri riietest - P.K.). Peksti sellepärast, et nad astusid vabatahtlikult saksa sõjaväkke. Kaks õppurit - Olav Moor ja Leida Õunapuu lasti siiski vabaks.

12. aprilli hommikul viidi tapivagunis Tallinna Pagari tänava vanglasse. Siin pandi kõik eraldi kambreisse. Jälle ülekuulamised samade süüdistustega. Juba 20. aprillil sõidutati edasi Patareisse, kus jällegi üksteisest lahutati. Mind jäeti siin rahule, 14 kuu jooksul käisin ainult üks kord ülekuulamisel. 1946.a. suve algul kutsuti kambrist väljaja loeti ette erikomisjoni otsus, millega mulle oli määratud 7 aastat laagrit. Kohe selle järel saadeti kaugtapiaga Magadani, sealse Tenginski rajooni Ust-Omtsuki ühte laagrisse. Olin nüüd kullakaevur, tööriistadeks kirka ja labidas. Hinge aitasid sees hoida ja elu päästa kodumaalt saadetud toidupakid. Plaaniületamise protsentide abil vabanessin laagrist 1951. aastal. Kodumaale ei lastud, tuli samasse kohta elama jääda. Alles 1956. aastal anti luba kodumaale tulekuks. Seega kestis mu Siberi-tee üksteist ja pool aastat. Arreteeritud koolivendadest ei teadnud oma Magadani-aastail midagi. Nüüd tean, et kõik nad olid saadetud N.Liidu eri piirkondadesse. Enamik neist on juba manalamehed."

Ei tea aga midagi nende 22 nooruki saatusest, kes teise grupina koolist veoautodel ära viidi. Kui keegi lugejatest teab midagi, siis palun sellest teatada allakirjutatule aadressil: Kõrre t.3, Rakvere.

Peep Kärp

